Захааминай аймагай олониитын газетэ

Аяалай тут

2015 оной
январиин 30
№ 2 (3922)
1965 онһоо гарана

Ойн баяр

Буряадай элитэ поэт Мэлс Самбуев

Буряадай элитэ ехэ поэт, Буряадай комсомолой шангай түрүүшын лауреат Мэлс Самбуев амиды мэндэ мүнөө ябаа һаа, февралиин 13-да 75 наһаяа уттажа байха байгаа.

1940 оной Луу жэлэй Сагаан һара соогуур Захааминай аймагай Санага нютагай Хужарта Жамьян, Ринчин Самбуевтанай бүлэдэ дорюухан хүбүүн түрэжэ, тэрэ үедөө ехээр һанагдаха Мэлс гэжэ нэрээр Санагын сомондо дансалуулаа. Теэд энэ харахан шарайтай хүбүүгээ Хара Хүбүүн гэжэ нэрлэдэг һэн. Энэ нэрээрээ тэрэ Хужарайнгаа эхин һургуули дүүргэтэрээ ябаһан юм. Һургуулида һуража эхилхэһээ хойшо номдоо хурса, бэрхэ хүбүүн гэжэ суутай болоһон.

Эхин һургуулияа эрхимээр дүүргээд, Хужарай Сталинай нэрэмжэтэ колхозһоо 7 модоной зайда оршодог Санагын Харуулдахи һургуулида һураа. Бүхы һурагшад гэртэһээ ябагаар ябажа һурадаг һэн. Энэ һургуулида һуража ябахадаа, Мэлс шүлэг бэшэжэ эхилээ бэлэй. Буряад хэлэ бэшэгэй багша, Буряадай арадай уран зохёолшо болоһон Бадма Шойдоков Мэлсын шүлэгүүдые үндэрөөр сэгнэжэ, ерээдүйдэ бэлигтэй хүн болохыень тайлбарилжа, уран шүлэг, поэмэнүүдые бэшэхэ зорилгодонь үндэһэ үгэжэ, тэбэрихэдэ багтахагүй шанар һайтай заабари туһа үгэжэ, поэзиин далайда тамаруулһан байна.

1965 онһоо Эрхүүгэй университет дүүргэһэн Мэлс Самбуев Буряадайнгаа радиокомитедтэ хүдэлжэ, зорилго ехэтэйгээр ажаллажа, арбаадхан жэл соо буряадаар зургаан номуудые: «Тайгын саһан», «Таймыр», «Санага», «Мамайн добуунһаа дурдалга», «Үглөөнэй шүүдэр», «Ара Хангай», ородоор: «Стихи», Москвада «Дед Доржи» болон «Таёжная роса» согсолборинуудые хэблүүлээ. Теэд поэдэй наһан даншье һаа богонихон байшоо. 1981 оной зун Мэлс Самбуев дүшэхэн наһандаа гэнтэ наһа баража, Буряадай олониитэ ехэ уйдхар гашуудалда абтаа бэлэй. Поэдэй наһа барааһанай удаа «Одото саг» (1983 он), «Зуун дуун» (1984), «Благодарю» (Москва, 1984) гэһэн номуудынь хэблэгдээ.

Мэлс Самбуевай түрэһөөр 50, 60, 70 жэлнүүдэйнь ойнуудые болон Буряадай комсомолой тэгшэ ойдо түрүүшын шагналда хүртэһэн поэдые хүндэлжэ, нютагаархиниинь, Буряадай олониитэ, уран зохёолшод, уран зураашад, хүгжэмшэд, дуушад, эрдэмтэд Санага нютагта буужа, үргэн дэлисэтэйгээр үнгэргөө һэн. Дурасхаалынь мүнхэлжэ, нэгэ гудамжада нэрынь үгөө һэн. Һургуулида дурасхаалай самбар хадагдаа. 2000 ондо Улаан-Үдэдэ Үндэһэтэнэй номой санда Мэлс Самбуевай поэзидэ зорюулагдаһан эрдэмэй конференци үнгэргэгдэжэ, Железнодорожно аймагай нэгэ гудамжада нэрэнь олгогдоо. Республикын залуу уран зохёолшодой XV конференцидэ Мэлс Самбуевай нэрэмжэтэ шан байгуулагдажа, түрүүшын лауреат боложо, Санагын Санжай-Ханда Дармаева тодороо һэн. Тэрэ гэһээр олон залуу зохёолшод энэ шанда хүртөө.

Гараха жэлнай Уран зохёолой жэл гэжэ нэрлэгдээ. Энээнтэй дашарамдуулан элитэ ехэ поэдэй ойн баярые үргэнөөр тэмдэглэхээ Захааминай уран зохёолшодой «Уран Дүшэ» нэгэдэл, аймагай номой сан, соёлой таһаг, һургуулинууд ехэ ажал эхилээд байна.

Сэнгэ Ринчинов
(«Буряад үнэн»)

Һуралсалай социальна проект «Аба эжын һургаалаар»

«Үндэр наһан – үтэлхын далай»

Заншал соомнай – халуухан сай,
Заншал соомнай – эжы,абамнай
Заншал соомнай – галай бадараан.

Цырен-Дулма Дондокова

Буряад зондо, манайшье Захааминай аймагта эртэ урда сагһаа хойшо эжы абаяа хүндэлжэ ябаха һайн һайхан ёһо заншал үеһөө үедэ дамжуулагдан байдаг юм. Үхибүүдэйнгээ хэр багаһаань хойшо, түрэлхидэйнгөө үндэр наһатай болоходо, тэдэнээ хажуудаа абажа, туһалжа ябаха уялгыень ехэ наринаар ойлгуулжа үгэхэ, тэрэнээ сахихыень хүмүүжүүлхэ тухай эжы абын зорилгонуудай нэгэниинь болоно бшуу. Наһатай болоһон эжы абаяа орхижо ондоо тээшэ ошоһон зон ехэ нүгэлдэ һундалдадаг гээшэ. Урдандаа буряадуудай дунда харууһагүй үлэһэн нэгэшье наһажаал зон үгы байгаа. Үхибүүшьегүй хүнүүдые аха дүүнэрынь, түрэл түтимынь үтэлгэжэ, хада гэртэнь табидаг һэн.

Мүнөө сагта энэ ёһо заншал баримталагдабашье, хаа-яа заримдаа хэн нэгэниие «наһажаал зоной гэртэ байдаг» гэжэ дуулахадаа ехэ гомдолтой байдаг. Иимэ ушар манай ажабайдалда байхагүйн тула үхибүүдтээ гэртэннышье, һургуулиданшье энэ асуудал тон наринаар хүмүүжүүлэгдэхэ ёһотой гэжэ һанамаар. Эжы, аба эгээл дүтын, эгээл һайн, һайхан зон гэһэн мэдэрэл үхибүүн бүхэнэй сээжэ соо сэсэг мэтэ ургажа ябаха ёһотой.

Мүнөөдэр манай Михайловка нютагаймнай аха заха болохо үбгэд хүгшэдэй бага наһан Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ үнгэрөө. Тэрэ сагта арын хүдэлмэри хэжэ, үбэл зунай халуун хүйтэниие үзэжэ, нилээд ехэ бэрхэшээлнүүдые дабажа гараһан байнад. Мүнөөдэрэй үедэ дайн дажар бү эхилшэһэй даа гэжэ сэдьхэлээ хүдэлгэжэ, Украинада болоожо байһан үйлэ хэрэгүүдые сэнхир экранаар ходо хаража, шагнажа байдагаа манай нютагай 82 наһатай Самсуев Базаржап Очирович хэлэнэ. Үхибүүдэмнай һайн лэ сагта һуужа байһай даа, манай үзэһэн тэрэ саг бү болоһой гэжэ һанаата болонол даа.

Буряад хэлэнэй багша, мүнөө наһанайнгаа амаралтада гараһан Баиров Буда Содномовичай хөөрөөнһөө:

Манай Михайловкада 70 наһатай ба дээшэ наһатайшуул 64 хүн ажаһууна. Эдэ зоной

инь үбгэд. 10 айлынь бүрин бүтэн (хоёр хүгшэд амиды). Юһэн хүн гэртээ гансаараа байдаг.

Эдэ наһатай зоной 17-ниинь ородууд, тэдэнэй тоодо 8 эрэшүүл. 8 хүн гэртээ гансаараа байдаг. Үри хүүгэдынь, аша зээнэрынь туһалжа байдаг. Эдеэ хоолоо, уһа түлеэгээ пенсеэрээ түлөөд, зариманиинь үлөөшэһөөн үхибүүдтээ үгэлсэдэг ха.

«Үндэр наһан – үтэлхын далай» гэжэ буряад зоной хэлсэдэгээр, эдэ үбгэд болон хүгшэд үбшэлдэг, үе мүсөө ядалдадаг юм ааб даа. Гэбэшье, эдэ зониие тон ядуу байдалтай гэжэ хэлэхээр бэшэ. Айл зониинь, засаг зургааниинь туһалалсадаг юм. Зариманднь һургуулиин үхибүүд ерэжэ туһалдаг. Ажаглахада, ород зон үхибүүдээрээ суг байха дурагүйнүүд. 90 наһанай дабаа гаталһан нэгэл хүгшэн бии. 85-тай ганса үбгэн тоологдодог.

Хөөрхы, оршолонто юртэмсэдэ түрэһэн хадаа үхэхэ – түрэхэ гээшэ мүнхын эрьесэ хадань хүгшэдэймнай тоо жэл ерэхэ бүри үсөөржэл байна даа».

Эхэ хүнэй үүргэ энэ дэлхэй дээрэ ехэ юм даа. Эхэ байгаали, Эхэ – дэлхэй, хүн түрэлтэнэй эхэ, ан амитадай эхэ. Эдэ ойлгосонууд нэгэл удха холбоотой. Эдэ бүгэдэ шэнэ ами наһа, шэнэ амидарал үгэдэг гээшэ. Үхибүүдые түрэжэ, тэдэндээ нэгэ жэгдэ хандан, зүб мүрөөр хүмүүжүүлжэ, ажабайдалдань эдеэ хоолоор, хубсаһа хунараар хангажа, хүн болгохо эгээл ехэ хүшэр, буянта хэрэг ха юм даа.

Эхын тала эльгэн тала, эсэгын тала зүрхэн тала гэжэ дэмы хэлсэдэггүй. Эсэгэ хүн гээшэ гэрэй эзэн, эрын 9 эрдэм өөрөө мэдэжэ, хүбүүдтээ һургажа ябаха хүн болоно.

Наһатай болоһон эжы абаяа хайрлаха, гамнаха гээшые хүн бүхэн мэдэржэ, аша туһыень харюулжа, бусаажа шадаха гээшэ ехэ хэрэг болоно. Эжы абадаа хэрэгтэй сагтань баяр хүргэжэ, гурбан зөөлэниие үзүүлжэ, альган дээрээ үргэжэ ябабал – буян гээшэл даа. Мүнөөдэрэй боро юрьеэн соо ходол сүлөөгүй, ходол эжы абаһаа холо, долоон хоногой нэгэ удаа утаһан холбоогоор хөөрэлдэжэл үрдидэг байнабди. Хожом ерэхэб даа, хожом баярые хүргэхэб даа гэжэ бодоһоор ябанабди. Энэл дороо, һанаһан сагтаа наһатай болоһон эжы абаяа шагнажа, үгэ хүүрыень дуулажа, ходол эрьен ерэжэ шадаа һаа, хажуудань ажаһуужа, халуухан сайгаар хүндэлжэ, дулаахан унтарида унтуулжа, зөөлэн үгэнүүдээр зүрхэ сэдьхэлыень жэгнүүлжэл ябахал байгаалта даа, хүн түрэлтэн.

Аба эжыгээ амарууллжа,
Ажалай дүршэл
танижа абагты,
Үнэн сэхээр ябагты!
Эрдэм номоо шудалжа,
Ёһо заншалаа баримталаад,
Түрэлхи хэлээ
гүнзэгыруулжэ,
Дайда шэнги тэнюун,
Далай шэнги баян
ябаа һаатнай,
Харгы замдаа баршадгүй,
Хэһэн хэрэгтнай
бүтэсэтэй байха!
Зориһон харгытнай
золтой байг
Золгоһон нүхэдтнай
зугаатай байг,
Хүгшэд үбгэднай буянтай
байхань болтогой!
Бадарһан зулын гэрэл мэтэ
Баглаа сэсэгэй үнгэ шэнги,
Буряад арадайнгаа
заншал барин,
Бүгэдөөрэн һайн һайхан
һуухамнай болтогой!

Михайловка нютагай үндэр наһатан **Баиров Буда Содномович** *ба* **Самсуев Базаржап Очирович** *хоёрой хөөрөөнһөө.*

Зарим материал Интернет ресурсһээ абтагдаа.

А. Самсуева,
Михайловкын дунда һургуулиин багша хэблэлдэ бэлдэбэ

Санжа БАНЗАРАКЦАЕВ

Илалтын сэрэгшэд

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай дүүрэхэ үедэ дайнда баатарлигаар хабаадажа шархатаһан, дохолон, гараараа шархатажа гаргүй болоһон, хүлөө таарюулжа үрөөһэн хүлтэй болоһон улаан сэрэгшэд ерэжэ эхилбэд. Манай Санага нютагта нэжээд хүлөө таарюулһан, нэгэ хүлөөрөө, хоёр таягаар ябаха улаан сэрэгшэд Гапилов Борбогой, Бандеев Фёдор хоёр ерээ. Ардаев Бадарха баруун гарайнь тохоногһоо доодо тээхинь миин эзэгүй һэнжэгэлзэжэ байха, энэ зангаараа наһанайгаа дүүрэтэр байһан юм.

Теэд яахабши, эдэ улаан сэрэгшэд колхоздоо ажал хэжэ, туһалжа, ажалта үдэр олоод, эдихэ хоолоо олоод, гэр бүлэдөө туһалаад байһан.

Борбогой абгай гартаа уран дүйтэй хадаа колхоздоо хэрэгтэй бүхы юумэ хээд лэ байха. Гэрэй сонхын колоодо, рама, үүдэ, шарга, гар тармуул, мориной хомууд заһаха, элдэб ажал хээд, зарим колхознигуудһаа үлүү ажалта үдэр олоод байһан.

Ардаев Бадарха абгай харуулшанаар хүдэлхэ, колхозой почто тарааха.

1952 ондо колхоздо автомашина абтаха болобо. Теэд жолоошон байхагүй, нютагта гансал Бандеев Фёдор жолоошон, теэд үрөөһэн хүл үгы.

Фёдор Бадмаевич энэ ЗИС-5 машина би ябуулхамни, дайнда иимэ машинада ябаһан сэрэгшэб. Ябуулжа шадахаб, гэжэ колхозой правленидэ дурадхал оруулба, түрүүлэгшэ зүбшөөбэ.

Долгор һамганиинь уран дархан хадаа нэгэ һүни утахан түмэрөөр рычаг хээд, машинынгаа сцепленииң педальда шурабаар бүхэлбэ. Педаляа гараараа саашань дарахада, хүлөөрөө дараһантай адли болгожо тохёоруулба (регулировка). Машинаа ябуулжа үзэбэд, ямаршье һаадгүй, зоболонгүй машинаа ябуулжа, зогсоожо шадаха байба. Фёдор Бадмаевич аймагай ГАИ-да ошожо шалгалта баряад, эрхим гэжэ тоологдоод, машина ябуулха эрхэтэй болоод, гуша гаран жэлдэ энэ дуратай ажалдаа хүдэлжэ, наһанайнгаа хүндэтэй амаралтада гараһан түүхэтэй.

1965 оной зун станци Джидаһаа колхоздоо мориндо хүллэхэ хэдэн граблинуудаа тээгээд, Дэрэстэйн дардам харгыгаар табилуулжа ябаба. Урдаһаан «Урал» мотоциклоор ерэжэ ябаһан хүнэй харагдахада, энэ инспектор лэ байха гээд, машинаа аалидуулба. Харгыда байһан инспектор байлгахын тэмдэг үгэбэ. Документынь хараад, инспектор старший лейтенант Замарадский гээшэб, кабинаһаан гара, гэбэ. Кабинаа нээгээд гарахадаа, үрөөһэн хүлтэй, хоёр таягтай хүн гараба. Замарадский гайхад:

- Я не понимаю, кто вы такой?

- Я - шофёр I класса, на войне служил шофером, потерял ногу в Сталинградской битве, где командовал генерал Василий Чуйков.

Работаю шофёром колхоза «Коммунизм» Закаменского района более 15 лет. Замарадский:

- Все ясно, с сегодняшнего дня мы хорошие друзья. Желаю счастливого пути.

Хажуудан һууһан Лайжад-Доржо нүхэрынь: Энэ милиционершни танһаа айха шэнги болоол, – гээд, нюдөө ехэ болгодхёод байба. Жолоошон нүхэртөө:

- Һайн танилтай болобобди, танил гээшэшни далай шэнги гээд, урданай зугаа бии юм, – гэбэ нүхэртөө. Фёдор Бадмаевич зондоо ехэ туһатай, хүндэтэй жолоошон байгаа. Нютагай зон, колхознигууд Городок, Цакир ошоходоо гансал колхозойнгоо ашаанай машинаар, ашаа, тээбэри дээрэнь, арга хургаа оложо һуугаад ябадаг байгаа. Жолоошон тон харюусалгатай, хүнүүдые һуулгаа һаа, ягаад һуужа ябахаб, хаана һуухаб, юунһээ барилсажа ябахаб гэхэ мэтээр һайн заажа үгэхэ. Машина байлгаха гэбэл ямар дохёо (сигнал) үгэхэбтэ гэжэ ойлгуулхал даа. Тэрэ үеын хүнгэн бэшэ сагта жолоошоной хүндэ ажалда үдэр, һүниие, холо ойрые, үбэл зуниие илгангүй шармайн оролдожо ябаа. Харгы зам гээшэмнай зэрлиг зандаа, мүнөөнэй дардам харгы бэшэ байгаа. Колхозоо хүсэ шадалтай, баян болгохын түлөө, дайнай хатуу шэрүүниие үзэһэн хадаа, дайнһаа амиды мэндэ ерэһэндээ баярлажа, ажалдаа шуумайн ородог юм һэн. Колхозой тэрэ үеын залуу жолоошодые Фёдор Бадмаевич хүмүүжүүлһэн гэхэдэ ямаршье алдуу болохогүй. Колхозой правлени ехээр хүндэлхэ, хэһэн, бүтээһэн ажалынь сэгнэхэ, ажалайнь журамые һайшааха. Правлениин, парткомай, профкомой зүгһөө шагналнуудые барюулжал байха, жэлэй дүүрэхэдэ колхозой хүндэлэлэй самбарта оруулагданхай байхал даа. 7-хи, 8-хи, 9-хи табан жэлнүүдэй Ударник гэһэн тэмдэгүүдээр (значок) шагнагдаһан бэлэй.

Дайнһаа бусажа ерэхэдээ «Улаан одоной» орден, «Шэн зоритой түлөө» медаляар шагнагдаһан ерээ, дайнай дүрэһэнэй һүүлээр «1941-1945 онуудай Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда Германиие илаһанай түлөө» медаляар шагнагдаһан байна. Юбилейнэ 4 медаляар шагнагдаһан.

Наһанайнь нүхэр Логинова Долгор Доржиевна, Буряад орон, СССР гүрэн соогоо мэдээжэ алта, мүнгэнэй дээдын үзүүрэй уран дархан бэлэй. Эхэнэрнүүдэй уряа сагай удхаар гоёолто, зүүбшэнүүдые өөрын маяг гаргажа, зохёон бүтээдэг байгаа. Эрэшүүлэй мүнгэн хутага, хэтэ нэгэн доро эблүүлжэ бүтөөхэ, хүнэй захиһан эрилтын ёһоор бүтөөдэг байгаа. Абань Лубсан дархан гэжэ суутай дархан хадаа, Долгор басагандаа угайнгаа дарханай һургаалые дамжуулһан, дарханда һургаһан бэлэй. Долгор Доржиевна өөрын бодол һанамжатай, хүниие шарайшалангүй, һажаангүй һанаһанаа сэхэ руунь алдуу үгы шадамараар бүтөөдэг зангаараа бэшэнһээ онсо илгардаг юм.

1940, 1959 онуудта Москвада болоһон Буряадай искусство болон литературын декадада хабаадажа, хэһэн ажалнуудынь үзэсхэлэндэ табигдажа, бултанай анхарал татаа. Эрхим дэмжэлгэдэ хүртэжэ, нэрэеэ нэрлүүлжэ, Ленинград, Баку, Алма-Ата хотонуудта харуулагдаһан, магтуулһан, аза ехэтэй эхэнэр байгаа. Уран бүтээлнүүдынь Долгор Доржиевнагай уг гарбалтан, уран дарханайнгаа абари, заншалые, ухаансаршадалые зуун жэлһээ үлүү саг соо алдангүй, уг гарбал соогоо дамжуулжа ябана гээд, үбгэд, хүгшэд хэлсэдэг юм һэн.

Теэд Долгор Доржиевнамнай мүнхэ дэлхэйн хайрлажа үгэһэн үшөө нэгэ бэлиг талаантай эзымнай байһан. Үбшэнтэниие эмшэлхэ, хүнэй хүнды яһанай, хабиргын хухархада, эбдэрхэдэ барижа суглуулжа, ниилүүлжэ, хабтаһанда тааруулжа уяад, түргэн сагта эдэгээдэг байгаа. Нютагай хүнүүд холо газараар ябалтагүй бэлэхээр халуун туһа абадаг бэлэй. Ёһотой бурханһаа туһа абанабди гэжэ үндэр сэгнэлтэ үгэдэг һэн. Хэды олон, холо ойрын хүн зон элдэб үбшөө эмшэлүүлээб даа.

Долгор Доржиевнагай туһаниинь, ажалынь дээгүүр сэгнэгдэжэ, соёлой талаар олон суглаа хуралнуудта уригдажа, холо газарнуудаар ябагдажал байха, хайра шагналнуудые абажал байха.

Фёдор Бадмаевичтан хоёр үхибүүтэй байһан: басаганиинь Геля, хүбүүниинь Виктор. Таабай, төөби хоёр 5 зээнэртэй, 5 ашанартай боложо, обогор баян хүгшэд байһан бэлэй. Нютагтамнай иимэ буянтай айл байһан байгаа. Виктор хүбүүниинь партийна дээдэ һургуули дүүргэнхэй. Нютагтаа, Мэлэдэ парткомой секретаряар хүдэлөө, райком партидашье хүдэлөө. Санагадаа сомоной түрүүлэгшээр хүдэлһэн.

Лубсан ЦЫРЕНОВ

Буряад зоной урданай һургаалнууд

Урда сагта буряадууд түрэл гаралдаа сагаалжа ерэхэдээ багахан үхибүүдээ – долоо, найма наһатай гэхэ гү, али үшөөшье ахашаг үхибүүдээ мориндоо һундалдажа асараад, тэрэ түрэл гаралаа сагаалаад, үхибүүгээ нэгэ һара соо орхёод ошодог байгаа.

Аха дүүгээ һайн мэдэхэ

Тиигэжэ айлшан – үхибүүд тэрэ айлайнгаа үхибүүдээр наадажа гү, гэр соо али газаа ажал хэжэ байхадаа түрэл гаралнуудаа һайн мэдэхэ болохоһоо гадуур бэе бэедээ ехэ илдамууд, томо болоходоо ходо бэе бэеэ харалсажа ябадаг байна. Иигэжэ ойрхи аха дүүгээ һайн мэдэхэ болодог һэн. Иигэжэ һураһан зон өөрыгөө уг удамаа хэдэн үе болотор сээжээр мэдэдэг байһыень ойлгомоор. Урданай зон үхибүүдээ жэл дүүрэн түрэл гаралнуудтаа ээлжээгээр нэгэ һараар гү, үшөөшье удаанаар абаашахадаа, олон юумэндэ һуража, ойлгожо, ажабайдалдаа хэрэгтэй юүмыень хадуужа абахыень байлгадаг һэн. Тиигэжэ һураһан үхибүүд томо болоходоо ухаа ехэтэй, һүбэлгэн һонор байдаг гэжэ үбгэд хүгшэд хэлсэдэг һэн.

Хэшэг буян һүүлшын малда

Үшөө тиихэдэ буряад зон мал ажалтай байхадаа, малай хэшэг буян гээшэ, эгээ һүүлшын малда гэлсэдэг һэн. Энэ юүн гэнэб гэхэдэ, мал бэлшэхэдээ эгээ һүүлшын мал хэшэг буянтай байдаг гэжэ хэлсэдэг байгаа. Ондоо айлһаа мал худалдажа абахадаа, бэлшэжэ ябаһан малай эгээ һүүлшын мал абахаяа оролдодог заншалтай байһан байна. Эгээ һүүлшын мал болобол ута һүүлтэй гэлсэдэг. Урданай үльгэр домогуудташье энээн тушаа хэлээтэй байдаг.

Баян хүн малаа худалдажа мүнгэ олохо гээд, мал абахаяа ерэһэн хүндэ: «Энэ минии олон мал соohоо өөрөө олоод мал аба», – гэбэ. Тэрэ ерээшэ хүн бэлшэжэ ябаһан малай эгээ һүүлшын мал заагаад: «Энэ мал абахамни», – гээ юм байха. Тиигэжэ хэлэхэдэнь баян бардамаар: «Энэ муу даахи шэнги малһаа ондоо һайн мал олдоногүй гү, ондоо һайн мал абыш», – гэжэ ухаа заахадань, мал абахаяа ерэһэн хүн өөрынхёороо тэрэл һүүлшынгээ мал абаад гэртээ бусаһан байгаа. Тиигэжэ тэрэ һүүлшын мал абаад баяжаһан намтартай.

Урда сагта үүсэеэ гаргахадаа бооголзуурынь үхэрэй ами таһалһан хүн абадаг заншалтай байһан юм. Мүнөөнэй зон бооголзуур гээшые мэдэхэгүй байха. Бооголзуур гээшэ үхэрэй хоолойн сээжэ хүрэтэр хоёр хажуу талаһаань отолоод абадаг мяхан болоно. Мал алаһан хүн өөрөө бооголзуур мяхаяа холуур, ехээр гэхым гү, отолоод абадаг байхыень хараһан үбгэд: «Эгээл амтайхан мяхыень абаба», – гэлдэгшэ һэн тэрэ сагта.

Мүнөө сагта бооголзуур гэһэн үгэ буряад хэлэнһээ гараһаар үни болоо гэхэдэ алдуу болохогүй.

Бэлшэрэй обоогой түүхэ

Ёнгорбой нютагай зон Бэлшэрэй обоое тайлганай һүүлдэ долоо хоноод тахидаг заншалтай байһан. Һая гэр айл болоһон залуушуул алба обоодо хони гаргажа төөлэй ба түрүү мяхатай нэгэ табаг обоодо табидаг, бэшэ мяхыень шанажа хүн зондо найрлахадань хубаадаг байна. Урданиинь Майтаан нугын урда хажууда Бэлшэрэй обоогой Найр сэргэ (Боосоони сэргэ) гэһэн газар дээрэ найраа хэдэг һэн. Буха алажа найрлажа байһан юм гэжэ хэлсэдэг. Элһэн дабаанһаа моридые урилдуулжа, хэнэй морин урда ерэжэ түрүү һуури эзэлнэб гэжэ боосолдодог һэн, тиигэжэ Боосоони сэргэ гэдэгыень ойлгомоор. Боосолдоһон зон хашаан дээрэ һуугаад, моридой ерэхэдэ, урилдажа ябаһан хүнүүд шэнгеэр һанаагаа зобоһондоо хашаан дээрэһээн унажа байдаг һэн гэжэ хөөрэлдэдэг.

Урда сагта Бэлшэрэй обоо ехэ обоо байһан. Санагын дасанда мүргэдэг зон энэ обоое Выборочно обоо гэжэ нэрлэдэг. Хүтэлэй харгын зүүн хажууда Бунхан гэжэ нэрэтэй обоо байһан. Шабараар хэһэн бурхад олон байгаа. Харин хүтэлэй харгын баруун хажууда байһан обоое мүнөөшье тахидаг.

Обоогой баруун тээнь Хурмаста уула бии, хоюулыень ламаар тахидаг.

Энеэдэтэй ушарнууд

Манай нютагта нэгэ хүгшэн хүбүүтэеэ ажаhууhан байгаа.

Хүбүүн томо боложо, армида ошожо ерээд, городто хүдэлжэ эхилбэ. Хүбүүндээ заабол хорим түрэ хэхэб гэhэн хүсэл эхэдэнь байнгүй яахаб.

Энэ ушар Горбачёвай ноён байхада архи талон болошоhон үе hэн. Зон hарынгаа хоёр шэл абахал эрхэтэй бэлэй. Хүгшэн hарадаа хоёр шэл архияа абаад, үлүү гуталнууд соо хээд подвал соогоо нюудаг байгаа. Нэгэтэ нэгэ үдэр хүбүүниинь hарын амаралтада гараад ерэбэ гээшэ.

Эхэнь нэгэ үдэр хүбүүндээ хэлэбэ: «Подвал соohоо хартаабха гаргажа шанаад эдиш, гансал сай хилээмэн хоёрые hорожо байгаабши».

- Нээрэшье, хартаабха шаража эдихэ байна», – гэжэ hанаад, хүбүүмнай подвал руу ороод хартаабха абаха hанаатай харахадань, хэдэн паара гуталнууд ирайлдажа байбад. Эдэ гуталнуудаа эндэ юундэ хээб гэжэ hанаад, нэгэ гутал мэдэнгүй доошонь унагаажархиба. Тэрэ унагаahан гуталhаань нэгэ шэлтэй архи гарашаба. Хүбүүн тэндэ байhан бүхы гутал соо үзэхэдэнь архинууд байба.

«Эжымни өөрынгөө норма архи иигэжэ суглуулжа байна ха юм. Энээхэн архииень мэдүүлэнгүй зааханаар уугаад байбални ябаха болзорни хүрэхэ юм байна», – гэжэ hанаад, мэтэр удаа зааханаар уугаад, ама халамгай болоод, газаагуур ябадаг болобо. Нэгэ хэды үдэрэй үнгэрhэн хойно эхэнь подвал соо орожо, хүбүүнэйнгээ архи хулуужа уухыень мэдэжэ, хүбүүгээ хэhээхэ бодол эжыдэнь түрэбэ гээшэ.

Нэгэ хуушан хуhан асын эшэ тайраад, шиидам болгожо бэлдээд, хүбүүгээ ооглобо ха:

- «Хүбаа, хартаабха подвал соohоонь абал даа, шанажа эдие».

Хүбүүн гүйжэ ерээд, подваалаа нээгээд орожо, хартаабха ведро соогоо хээд гараха гэхэдэнь, эхэнь хуhан шиидамаар сохихо гээд, подвал дээгүүр шиидам зурагас гэбэ Доошоо подвал руугаа ороод, гараха гэхэдэнь шиидамай модон хүбүүнэй толгой дээгүүрнь зурагас гээд лэ байна. Хүбүүн уйлаганан, бишни дахин иимэ юүмэ хэхэеэ огтолон болёоб гэжэ хэлэхэдэнь, хүйтэн подвал соо нэгэ часай туршада хүбүүгээ гаргангүй байгаад, эхэнь хэлэбэ:

- «Хэды шэл архи hурангүй уугабши, тэрэ хоohолhон шэлнүүдээ гаргажа таби». Тиигэжэ эхэнь хүбүүгээ хэhээжэ, зүб мүртэнь оруулhан юм гээд хүршэнэрынь хөөрэлдөөд энеэлдэгшэ hэн.

Урда зуун жэлэй далаад оноор болоhон ушар

Үбhэндэ ябажа байhан үе бэлэй. Совхозай ноён hэлгэлдэжэ, шэнэ ноён ороод байhанаа, үбhэнэй бригада дээгүүр ябажа харахаа гараба ха. Эгээл захын бригадада үдэ багта хүрэжэ ерэбэ. Эгээл тармалгын үе байхада бригадын гэшүүд отогтоо байбад. Совхозай түрүүлэгшэ:

- Бригадиртнай хэн бэ? – гэхэдэнь, нэгэ ажалшан уhан тээшэ заагаад:

- Харана гүт, тэрэ эрье доро ургын хүдэлхые, тэндэ бригадирнай, – гэжэ хэлэбэ. Совхозай ноён уур сухалдаа багтажа ядан:

- Энэ наранда юү хэжэ байhан бригадир гээшэб?» – гэжэ хашхараад, машинадаа hуужа, уhан тээшэ харайлгажа мэдэбэ. Машинаhаа бууhаар:

- Энэ ши болобол юү хэжэ байhан золиг, энэ наратай үдэр тармахын орондо эндэ ерээд загаhа хахуулидахаяа хаанаhаа hанаабши?» – гэжэ зандарба. Бригадир зандархыень тоонгүй урдаhаан:

- Үбhэндэ гаргахыень гаргаад, арбан хоногто мяханай нормо гаргагша бэлэй. Таа ороод мяха юүндэ гаргуулангүй байнат? Үбhэндэ үхөөд, үүсын үедэ амидарыт гэхэтнай гү? Мяха гаргангүй байхадатнай би загаhа эдюүлхэ гэжэ эндэ байнаб, – гэжэ шангаханаар дуугарба.

Совхозай ноён: «Үглөөдэр нэгэ хүүгээ нормо мяхандаа эльгээгээрэй» – гээд, ондоо юушье хэлэнгүй ябаа бэлэй.

Дымбрыл ГАРМАЕВ

Мүнхэ бэшэ наһандам мүндэлһэн мүрнүүдни

Прорабай ажалай намтарһаа

(Үргэлжэл).

Хэрбээ Эрдэниигээ Мошхооной толгойгынь сабшажа шадаагүй һаань, буудаха улад Ласаранай ударидалга доро Эрдэниин гэр тээшэнь буутаяа дүхэбэд. Мошхоон Пархуулиин Эрдэнииндэ хүрэжэ, гэртэнь ороод: Шамда булганай арһан бии гэжэ дуулааб. Ши һаяхана хойто һарьдагаар агнажа ерээд байна бэшэ гүш? Булганаа арһые Монголдо ошожо наймаалхаа түхөөржэ байна бэшэ гүш?» – гэжэ байгаад Мошхоон шангарба.

- Байна байна, энэ ангууридам хангай хоёр гурбан булга намда хайрлаа, – гэжэ дуугараад, һамгандаа газаа гарахыень тэмдэг үгэбэ.

- Алим тэрэ булганайш арһад, наашань үгэ! – гэжэ Мошхоон шангарба.

- Үгы, тэрэ арһадни налаашха доромни. Энэ үнэтэй сэнтэй юумые гэр байра соогоо баряад байхань аюултай ха юм даа. Тиимэһээ налаашха дороо саашань нюугаа һэм, – гээд, Мошхооной толгойн багтахаар үргэн налаашхыгаа модые һүхөөрөө гасажа гаргаба.

- Шимни ута гартай ха юмши, хэбтээд, гараараа һарбайгаад абыш даа, – гэбэ Эрдэни. Мошхоон хэбтэжэ, гараараа налаашха доогуур набардаад, юумэ олоогүйдөө:

- Алим тэрэ арһануудшни, юундэ гартам юумэн даарилданагүйб? – гэжэ дуугараад, һүхөө баряад байһан Эрдэни тээшэ муухайгаар хараба.

- Байха, байха, юумэндэ орёогоод тэндэ хаяжархиһан юмби. Ши толгойгоо доошонь оруулаад, налаашха доогуур һайсар харыш, гаршни хүрэнэгүй хэбэртэй, – гэбэ Эрдэни.

Булганай арһанда хомхойрһон Мошхоон Монгол хүрэжэ, Монголой баяшуулда худалдажа, үнэ сэн хүргэхэ дурань татажа, мантагар толгойгоо налаашхын хоорондо шэхэжэ, шагааха зуурань, бэлэн байһан Пархуулиин Эрдэниин хурса һүхэ Мошхооной хүзүүн дээрэ буужа, толгойнь бэеһээн таһараад, газарта унаба гү, гэнтэ толгой үгы Мошхоон бодоод орхибо. Эрдэни сошоһондоо газаашаа гүйжэ гараба. Эрдэниинь хойноһоо гэртэнь нэгэ юумэн аниртайгаар унашаба. Газаа углуугаар бэлэн байһан уладтаа гараа үргөөд: Хэрэг бүтэшэбэ, – гэжэ дуугараад, хүндөөр гэшхүүр дээрээ һуушаба. Үбэрһөөн даанатай тамхиигаа аршуулые гаргаад, удхажа хургаараа дараад, һэтээ сохижо, тамхяа аһаагаад, абяа аниршьегүй тамхиигаа утаае баауулан һууба. Ласаран үүдэ нээжэ, толгойгүй Мошхооние хараад, юундэшьеб даа толгойһоон малгайгаа абаад, абяагүй Эрдэниигээ хажууда һуугаад, тамхилба. Эрдэни нэгэ бага муудахаа һанаа. Хүнэй наһа хороохо гээшэ, гүрөөһэ алаха бэшэ ха юм, хажуугаарань толгой үгы Мошхоонай бодоод ерэшэхэдэнь. Энээние мэдэһэн Ласаран үгэ зугаа гаргабагүй. Эрдэниие харан харан тамхилаад, хажуудань дуугүй һууба. Бэшэ зоной набир шэбир гэлдэһээр ерэхэдэнь, тэрэ туламаа асараад. Мошхооноо хэгты, нэгэ хэды һамгадые Эрдэнииндэ эльгээжэ, энэ Мошхооной шуһые элһээр шудараад доло угаалгаха гэжэ Ласаран захирба.

Үдэшэлэн бүрэг барагаар, мори тэргэдэ нэгэ ута тулам ашаһан гурба дүрбэн эрэшүүл Мойното тээшэ зүглөө һэн.

Уданшьегүй Мошхооной нүхэд Ивановкын приискэһээ, энэ нютагта ерэжэ, хүн зониие хүлгөөжэ, ааша аягаа гаргаба.

- Мошхооние хаана хээбтэ? – гэжэ хэдэн хоногоор зониие хашаһан байгаа. Теэд энэ нютагай зон:

- Бидэ Мошхооние хараагүйбди. Энээрүү һая наашадаа ябаагүй. Монгол руугаа ошоһон байгаа бээ, – гэжэ хэһэн үйлэсэ таһа нюужа, тэрэ зонһоо һалаһан юм байха.

Баһа иимэрхүү үйлэ хэрэг энэ нютагһаа ехэшье холо бэшэ, Үлэнтэ нютагта болоһон юм байха. Нютагтаа Муу-Нохой гэжэ нэрэтэй, олон адуу малтай, хони ямаатай айл һуужа байһан юм ха. Муу-Нохой Монголоор

ябадалтай, Монголой лама, баяшуултай танил тала. Нютагайнгаа ангуушадһаа үнэтэй сэнтэй ангай арһа миинтээр шахуу худалдажа абаад, Монголдо ошожо, үнэ сэн хүргэдэг байба. Хүн зонойнгоо хүрэлдэжэ дуугараа һаань, Монголдо хүрэжэ, танил тала болошоһон ламаараа нютагайнгаа муудалсаһан хүндээ жадха хүүлэдэг байгаа. Муу-Нохойтой хэрэлдэһэн хүн уданшьегүй муудажа үбшэлөөд наһа барадаг болошоо. Хүн зон хоорондоо хэлсэжэ, энэ зорогоороо болошоһон Муу-Нохойе алаха гэлсэбэ.

- Үгы, энэ хүмнай маанадаа бултыемнай үгы хэхээ һанаа юм гү? – гэлсэбэ. Гансаарынь хороогоо һаамнай, һамганиинь байна ха юм. Энэшни Монголдо үбгэнтэеэ ябалсадаг, тиимэһээ жадха хэдэг ламатай танил байгаал ёһотой Муу Нохойе гансаарынь хороогоо һаа, һамганиинь Монголдо орожо, тэрэ танил ламадаа жадха хүүлэхэ. Тиимэһээ гэр бүлэтэйнь гэртэһээн хэниишье гаргангүй шатаае гэлсэбэд. Муу-Нохойндо оролсодог, ябадаг хүмнай орожо, гаража байха. Гэртээ бултадаа байхыень мэдэжэ байгаад, мандаа дуулгана бээ.

Гэртээ булта баран байһан, юугээшье мэдээгүй Муу Нохойтоной һүүлшын үдэр хүрэжэ ерэбэ. Энэ үдэр оройшог Дархинтын Гармын хүбүүн Доржо ламбагай Бургалтайн дасанһаа ябаһанаа орожо сайлаад, хономсоороо, наран үшөө һуугаагүй байна гээд, нютагаа бусаба.

Муу-Нохойтоной унтажа байгаад һүни һэрихэдэнь, гэрынь газаа талаһаан аһажа байбал даа. Үүдээ нээжэ газаашаа гараха гэхэдэнь үүдэн нээгдэбэгүй, газаа һаан тулаатай диилдэбэгүй. Сонхоороо газаашаа харахадань, улад зон тойроод байха хэбэртэй. Юун боложо байһаниие мэдэһэн Муу-Нохой оёлгыгоо машинка абаад, сонхо руугаа шэдэжэ, сонхоо эбдэбэ. Байһан зон руу нагаангаар буудахадань бага басаганиинь сонхоороо гүйжэ гараба. Хотондоо хоргодоод байһан басаганиие оложо, сонхооронь һөөргэн гэртэнь хаябад. Гэртэнь хэды буугай дуун дуулдажа, Муу-Нохой гэртэхинүүдээ хороогоо хэбэртэй. Һүүлшын патрон өөртэнь үлэһэн байгаа бээ.

Иигэжэ урда сагта зоноороо муудаһан, баһаһан уладые хуулиин засагһаа холо хүдөө зон өөдынгөө хуули гаргажа, хороодог байһан юм гү даа. Энэ хоёр урда сагта болоһон ушар тухай үнгэрһэн зуун жэлэй табяад онуудай эхеэр, Сахирта Дымпил абгайнда байжа һургуулида һурахадаа, абгайгаа зугаалжа һууһыень, энэ тэрэ үйлэниинь һанаандам ябадаг. Тиихэдэ Доржо лама дүү хүбүүмни энэ айлда хоноо һаа юун болохо байгаа һэм даа, – гэдэг һэн. Захаамин хотодоо хүршэ һуудаг Будын Эрдэниһээ энээн тухай асуухадам, зугааниинь Дымпил абгайн хөөрэһэнтэй дүхүү байгаа һэн. Энэ хоёр хүнэй зугаагаар бэшэгдээ.

Ламын заяан

Манай нютагай хүбүүн Ивалгын дасанда һураже гараад, саашадаа һурахаа аяар холын Инди тээшэ зүглөө һэн. Тэндэ дүрбэ табан жэл һураже, ном садараа дээшэлүүлжэ ерэхэдэнь. Тувагай дасанда ламаар эльгээһэн байгаа. Тэндээ залуу лама Тувагай нэгэ хотын дасанда ламаар һуужа, хүн зоной хэрэгынь бүтээжэ, сэдьхэл һанаагынь заһажа һууһан гэхэ Тувагай зон ехэ хатуу юм гэлсэдэг. Даб гээ һаа, хүниие хотигодоод орхиходоо илаһашье алааб гэжэ һанахагүй зон юм гэлсэдэг. Тэрэ дасанда залуу лама шэрээтэ байба. Үдэр бүри хуралаа уншажа, энэ тэрэ ерэһэн зонуудай хэрэг бүтээгөөд һуубад. Буряад ламбагай хүбүүмнай тувинка басагатай танилсажа, хоюулан айл бүлэ болоо.

Мүнөө сагта хүнэй бэлэн зөөри мүнгэ сангада дуратайшуул дүүрэн ха юм. Өөдыгөө хара хүлһэ гаргажа, ажал ахы хэжэ мүнгэ олохо дурагүй залуушуулһаа бүридэһэн дээрмэшэд биил ааб даа. Гэр бүлэ болоһон ламанарай олоһон мүнгэ танган гэртэхинээ тэжээхэ, мүн дасандаа хэрэгтэй байгаа бээ. Гурбан тувинец дээрмэшэн хүбүүд хоёр ламые алаха гэжэ шиидхэл гаргаба. Оройхон тэрэ хоёрой дасанһаан гарахыень хаража байгаад, мэхэлжэ машинада һуулгаад, хүдөө абаашажа алаад, газарта булажархиха гэлсэбэд. Хэлсэһэн үдэрһөөн ламанарые агнажа, нэгэ үдэшэлэн хоюулан ламанарай дасанһаан гарахыень хүлеэгээд, машинадаа хүшөөр һуулгаад, хүдөө абаашаба. Сохижо мэдээгынь алдуулаад, газар малтажа, хоюулынь хаяад, шоройгоор дээрэһээнь за-зуухан булаад ябашабад. Залуу наһанай хүсэ шадал байгаа гү, нютагайнь орон хангайниинь харида ябаһан хүбүүгээ хаража аршалһан байгаа юм гү.

(Үргэлжэлынь 10 нюурта).

(Үргэлжэл)

буряад лама хүбүүн мэдээ орожо, дээрээ хаяатай шоройгоо һуга түлхижэ бодоод ерэбэ. Нүхэрөө шоройһоон малтажа гаргахадань, амигүй хэбэртэй.

Үглөөгүүр эртэ эдэ гурбан алууршад ламанарые хороохон хадаа, дасанда юун болоҗо байдаг юм, улад зон суглараад, юугээ зугаалдажа байдаг юм ааб, – гэлдэжэ, һонирхон ошобод.

Теэд дасанай үүдэн нээлгээтэй, хурал боложо, сан шангаар наншахань дуулдажа байба. Эндэмнай ондоо ламанар һууха ёһо үгы бэшэ гү, эндэ һуудаг хоёр ламанарые үсэгэлдэр сохижо алаад, шоройгоор булаа бэлээбди гэлдээд, һонирхон, үүдэ нээжэ оробо. Ай бурхан, буряад лама хүбүүн, тэрэл зандаа, бурханайнгаа номые уншажа, хэнгэрэг сангаа айдхатайгаар сохижо һуухадань гэдэргээ эрьелдэн, түргэн дасанһаа гарабад.

- Юугээ хараа бибди, буряад ламамнай бэеэрээ һууна бэшэ гү? – гэлдээд, дахин орожо хараад гарабад. - Ямар аймшагтай, шэди ехэтэй лама гээшэб. Бушуухан энэ ламыгаа урда мүргэжэ, гуйжа, бидэнэй ябадалые хүн зондо бү дуулгаг лэ, – гэжэ хэлсэбэд.

Үдэшэлэн ламын гэртээ ерэхэдэнь, тэрэ гурбан хүбүүд ламын гэрэйнь газаа шэнэ мотоцикл бэлэгтэй угтажа байбад. Саашадаа юун болоһон юм, бэшээд яахамнайб даа. Манай нютагай хүбүүн мүнөөшье болотор Тувада һууринтай, тувинка һамганһаан үрэ хүүгэдтэй. Улад зоной шухала хэрэг Бурхан багшын номоор бүтээгөөд лэ һууна. Үхэхэ үйлэ үгы хүн ямаршье аюулһаа амиды мэндэ гарадаг ха юм даа.

Хүндэ жэлнүүд

Урагшаа һалбаржа байһан Совет гүрэн гэнтэ һандарагдажа, Ельцинэй ударидалга доро демократиин засаг гүрэндэ тогтобо гэһэн соносхол дуулдаба. Гүрэнһөөн тэдхэмжэтэй бүхы ороной завод, фабриканууд, элдэбын ашата малтамалай предприятинууд мүнгэ сангаараа дуталдажа, ажалшадаа мүнгэ салингаараа хангаханиинь хүндэрбэ. Хэжэ, гаргажа байһан ажалынь, элдэбын хэрэглэгдэжэ байһан запчасть материалнуудынь үгы боложо, гаргажа байһан хэрэгтэй бүтөөлгэнүүд орхигдожо, «банкрот» гэгдэн, хаагдаханиинь хаагдажа, худалдаа наймаанда гараханиинь гарашаба. Ажалша зонуудшье ажал үгы боложо, шадалтай, урагшаа һанаатай зарим зон аралжаа, худалдаа наймаа хаа яагүй эхилшоо бэлэй.

Мүн бүхы колхоз совхозуудшье һандаржа, үгы болон, үхэр малнуудаа, адуу һүрэгүүдээ, хони ямаагаа колхоз совхозай ажалшад пайдаа гэгдэжэ, доро дороо хубаажа абаад, зарим колхознигууд үмсэдөө үхэр малаа ажаллахаа холын байрада нүүгээ һэн.

Хажадма гэжэ эхэнэр нүхэрһөөн гээгдэһээр арбаад жэл үнгэрөөд байгаа. Ринчин нүхэрынь агнуурида гэнтын аюулаар үгы һэн. Мянга юһэн зуун ерээд онуудаар наһанайнгаа амаралтада Хажадма гараа. Һүүлшын жэлнүүдтэ совхоздоо доярка-ар хүдэлжэ байһан юм. Тэрээхэн пайдаа абаһан үхэр малаа үгы хэжэ, город руу нүүхэ гэжэ шиидээ һэн. Соколдо торхо гэр барюулжа, бүтэн болгожо дуудаад, нютагһаан бууба. Эхэнэр хүнэй 55 наһанай хүсэ шадал, зориг байгаал бэзэ. Хажадма аралжаа наймаанай ажал хэхэ гэжэ шиидээд, гүрэнэй банкһаа мүнгэ займалан абаба. Эрхүүһээ ород гүрэнэй бараа худалдажа абаад, Монгол гүрэндэ орожо, эд бараагаа наймаалаад, олоһон мүнгөөрөө Монголой дэлгүүрһээ элдэбын шухала хэрэгтэй бараа абажа наашаа гараад, Хабаровск, Владивосток хүрэдэг һэн. Ехэнхидээ Монголой, эрэ эхэнэрнүүдэй арһан дэгэлнүүдые худалдадаг байгаа. Тэрэ үедэ иимэ бараан наймаанда түргэн гараха, үнтэй сэнтэй бараа байгаа. Хажадма энэ ажалдаа дадажа, оньһо аргын оложо абаһаар, шунахайран ходо ябадаг болобо. Энэ худалдаа наймаагаараа Москва, Абакан, Комсомольск-на-Амуре, Нерюнгри гэхэ мэтын хотонуудаар ябадаг болобо. Наймаашадтай танилсан, Хажадма үдэр һүнигүй ябадалтай болошоо һэн. Гэртээ үрэ хүүгэдынь байха, Хажадмае энэ ажалһаан һаатуулха юумэн үгы һэн.

Хажадма түмэр харгын вокзал дээрэһээ эндэ тэндэ ошохо ерэхэдээ томо мүнһэтэй бараануудаа тээхэ, буулгаха. Тиимэһээ хүнэй мүнгэ зөөридэ шунахайрадаг хулгайшадай нюдэндэ абташаба. Хажадмаагай хойноһоо дахалсан, гэр байрынь мэдэжэ абаһаар, тэдэнэр тагнуул хэжэ оробод. Гэртээ хэд байдаг юм, али сагта тэдэнэрынь ажалдаа гү, али һургуулидаа ошодог ерэдэг юм, һэмээхэнээр мэдэжэ абабад.

(Үргэлжэлынь удаадахи дугаарта).

Даниил НОХОРОВ

Уран үгэ

hэершэ хүбүүдтэ соло

Мүнгэн сагаан hарьдагай
Энгэр дээгүүр гэшхэжэ,
Үнгын олон ногооной
hормые эдижэ үдэhэн,
Урасхал тунгалаг уhанай
Үрмөөр ундаа харюулhан,
Хашараг гунан малаймнай
hэерые хүндэлхэеэ ерэhэн
Буряад хүбүүдтэ соло.
Балта гартай Базароваа,
Дархан угтай Бэлигтэеэ,
Бултанай түрүү Валентиновичаа,
Барбагар томо Баяраа,
Даруу номгон Денисэеэ,
Бүмбэгэр заахан Бимбаяа,
Эмшэн гартай Сэрэнээ,
Сагаан-Моринойгоо Баярые,
Бүгэдэ Захаааминаа хүбүүдтэ,
Бархан-Уулын бүхэшүүлдэ,
Түнхэнэй шанга мундуунуудта,
Саяан уулын соёодуудта
Сарюун замай зүргэ
Санага нютагhаа соло.
Энгэр газартаа бүдэрхэгүй
Эмээлтэ хүлэгтэй байгты,
Эжы абын үреэлээр
Энхэ жаргал эдлэгты.
Үдхэжэ гаргаhан малайтнай
Үндэр hэер бүхэ болог,
Үргэжэ табиhан үринэртнай
Үргэн Буряадаа үргэжэ ябаг.
Хададаа үдэhэн малайтнай
Хара hэер бүхэ болог,
Хамсыгаа шууhан гарайтнай
Хараа саашаа бэхи болог.
Хии моринтоной өөдөө
Хиидэжэл ходо ябаг,
hахюуhантанай танияа орхингүй
hахижал хаанаш ябаг,
Бусалжа гараhан эдеэндэ
Буужа хүндэтэй hуугаарайт,
Буурал хүгшэдэй үреэлые
Бурхан шэнги сахяарайт.

Табин табан hаhанай жаргал

Hаhанайнгаа нүхэр Верэдээ зорюулнаб.

Жаахан наhанай сараа үлээгөөд,
Жэгтэй түргэнөөр үнгэрэн ошоол,
Жаргалай булагые бадараажа табиhан
Жэлэй дурбэн сагай дулаан
Эрьежэ дахин бусаха бэшэ.
Энээхэн наhандаа угтэhэн хубияа
Эрхим нүхэрэй дуранай охин соо
Эдлэжэ жаргаарай гомодол угыгөөр.
Тала дайдаяа даллажа ургаhан
Таба сагаа нугын шэмэг,
Тэмтэрэн ябажа зүргөө олоhон
Табин табан наhанай жаргал.
Хүбшын модоной ногоондо дуулаhан
Хүхын дуунай аялга hайхан,
Хүүхэн наhанhаан үелжэ ерэhэн
Хэмгүй угтэhэн хүнэй наhан.
Хуhан модон хатан шэнги
Хүбшэдөө найгажа, даллажа hуугаарай,
Халуун гуламтадаш ороhон айлшадаа
Хоймороо заажа хүндэлжэ байгаарай.
Мүнхэ бэшээр табиhан наhандаа
Мүнгэн шэнги сагаахан ябаарай,
Арбан хурганай гоёолто шэнги
Алтан мэтэ арюухан hуугаарай.
Элдин сагаан баян нютагаа
Энгэрынь гэшхэжэ номгон ябаарай,
Хүбэн зөөлэн ногоогынь нугалжа
Хүрьhэтэ дайдаяа дуулажа жаргаарай.

Уран үгэ

Мандаха наранай доро
Мэндэ ябахамнай болтогой!

Мүнхын аршаан

Үсэгэлдэр һүни би
Мүнхын аршаан олооб гэжэ зүүдэлээб.
Буурал сагаан эбиитэеэ
Бараалхажа байнаб гэжэ зүүдэлээб.
Юртэмсын хүнэй наһые
Утадхажа байнаб гэжэ зүүдэлээб.
Энэ мүнхын аршаан тандаа бэлэглэһүү.

Үсэгэлдээр һүни би
Мүнхын аршаан олооб гэжэ зүүдэлээб.
«А» үзэг танюулһан багшатаяа
Арюудхажа байнаб гэжэ зүүдэлээб.
Арюун һайхан һургаал заабаринуудыень
Мүнхэ байха гэжэ зүүдэлээб.
Энэ мүнхын аршаан тандаа бэлэглэһүү.

Үсэгэлдэр һүни би
Мүнхын аршаан олооб гэжэ зүүдэлээб.
Наһанайнгаа хани нүхэртэеэ
Хүртэжэ байнаб гэжэ зүүдэлээб.
Хүнэй инаг дуран мүнхэ байһай
гэжэ зүүдэлээб.
Энэ мүнхын аршаан тандаа бэлэглэһүү.

Үсэгэлдэр һүни би
Мүнхын аршаан олооб гэжэ зүүдэлээб.
Аша, зээ, хүбүүд басагадтаяа
Амсажа байнаб гэжэ зүүдэлээб.
Эхэ буряад хэлэмнай
Мүнхэ байһай гэжэ зүүдэлээб.
Энэ мүнхын аршаан тандаа бэлэглэһүү.

Валерий ЦЫБИКОВ

Сугларагты наадандаа!

Һэй! Хүбүүд, наашаа сугларыт!
Хоргодолсожо наадая!
Нюдаргаяа ниилүүлыт,
Наадашамнай тоолохо:
«Нэгэнэй ёрхоо, бүүгэр-баагар
газар минаа, лотоо манай һэюу!».
Доржо, бэдэрхэеэ бэлэн бай
Дары бидэ хоргодоод,
Дохёо шамдаа үгэхэбди,
бэдэрхэеэ бэлэн бай, бэлэн бай!
Һэй! Сасуутамнай сугларыт!
Сahаар шэдэлсэжэ наадая,
Тэнсүүлжэ нюдаргаа ниилүүлыт,
Тоглоошомнай тоолохо:
«Нэгэнэй ёрхоо, бүүгэр-баагар,
газар минаа, лотоо манай һэюу!».
Манзар, мондогорхон сahаараа
Маниие онохо болобош,
Шамдуу түргэн гүйхэбди
Шэдэхэеэ бэлэн бай, бэлэн бай!
Һэй! Хүүгэд, наашаа сугларыт!
Хэрэм буляалдажа наадая,
Хэнэй хэрэм һандарнаб,
Хожогдоһон болохо:
«Нэгэнэй ёрхоо, бүүгэр-баагар,
газар минаа, лотоо манай һэюу!».
Хэшэг! Харуулшан болобош!
Ханамжатай зогсоорой,
Дараад ерэһэн дайсаниие
Дары саашань үлдөөрэй!
Һэй! Үетэмнай сугларыт!
Урилдажа наадая!
Утын харгыда илаһамнай
Ударидагша болохо:
«Нэгэнэй ёрхоо, бүүгэр-баагар,
газар минаа, лотоо манай һэюу!».
Данжаа! Дохёо шимнай үгэхэш
Дүрим алдаһан хүйхэрые
Энэ доронь тогтоохош!
Эшхэрхэеэ бэлэн бай, бэлэн бай!

Роза НАМЖИЛОВА

Редакциин хаяг: 671950, Закаменск хото, Кировэй үйлсэ, 8.	**Эмхидхэн байгуулагша: Захааминай аймагай захиргаан**		**Толилолгонуудта үгтэһэн тоо ба баримтануудай, хүнэй, нютагай нэрэнүүдэй зүб бурууда авторнуудынь харюусалгатай.**
Һарадаа хоёр дахин гарадаг һоонн.	**Редактор С.Б-О. Бальжурова суглуулан бүридхэжэ, алдуунуудые заһагша, ризограф дээрэ хэблэгшэ Э.В. Цыдемпилова.**	**Телефон, факс: ород газетын редакторай – 4-46-32, буряадай – 4-45-85, компьютерна түбэй – 4-31-61, харюусалгата секретариин ба соносхолой, бухгалтериин – 4-30-37.**	**Редакциин хараа үзэл авторнуудай һанал бодолтой зохилдонги бэшэ байжа магад.**
Хэһэг 450. Индекс 59901	**Хэблэлэй нэгэ хахад хуудаһан хэмжээтэй.**		